

УДК 37.018.43:[378:378.147]

DOI 10.32755/sjeducation.2023.01.252

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Третяк Олена Станіславівна, доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних дисциплін,
*Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

(14013, Україна, м. Чернігів, вул. Полуботка, 53,

e-mail: tretiakes@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-6124-2597

Чебоненко Станіслав Олегович, кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: stanislavchebonenko@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-5049-6556

Мошта Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук,
вчений секретар,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: irin_stetsenko@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-4425-4785

У статті представлено особливості роботи здобувачів вищої освіти на заняттях, які проводять з використанням технологій дистанційного навчання, та розглянуто психолого-педагогічні проблеми оцінювання їх навчальних досягнень, педагогічні умови, які сприятимуть формуванню мотивації студентів до дотримання академічної доброчесності.

Метою статті є аналіз факторів, що впливають на оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання, та визначення педагогічних умов, які сприятимуть формуванню мотивації в них до оволодіння навчальним матеріалом і самостійної презентації отриманих результатів.

Методологія статті. Розгляд психолого-педагогічних проблем дистанційного навчання здобувачів вищої освіти з урахуванням предмета оцінювання: знань, умінь та навичок. Розкрито, що оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання має виконувати контрольну, дидактичну, коригувальну, мотиваційну функції. Встановлено, що інструменти оцінювання й контрольні заходи мають відповідати цілям дистанційного навчання й забезпечувати можливість здобувачам освіти оцінити свій прогрес у навчанні

та мотивувати їх до оволодіння програмним матеріалом. Продемонстровано, що поточне та підсумкове оцінювання результатів навчання студентів має спиратися на індивідуальний підхід, використання проблемних ситуацій, виконання практико-орієнтованих завдань, тестів за короткий відрізок часу, формулювання питань, відповідь на які потребує проведення аналізу та узагальнення навчального матеріалу. Теоретичну основу дослідження складають гуманістична педагогіка і методика навчання.

Результати. Виділено основні психолого-педагогічні проблеми, що впливають на оцінювання результатів навчання студентів під час дистанційного навчання (віртуальне середовище, програмне забезпечення, опосередкована комунікація, обмеженість зорового контакту, велика кількість письмової інформації, високі вимоги викладачів тощо). Доведено, що оцінювання залежить від: застосування чітких критеріїв оцінювання; стимулювання студентів за самостійну демонстрацію знань та вмінь; постановки викладачем завдань відповідно до технічних можливостей кожного студента; налагодження зворотного зв'язку та рефлексії викладача на виконані завдання; використання проблемних ситуацій, практико-орієнтованих завдань, тестів; корекції відповідей тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони сприяють викладачу обрати методи оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання, які дозволяють проводити поточний і підсумковий контроль їхніх знань, умінь та навичок, не допускаючи порушення академічної доброчесності.

Ключові слова: поточне та підсумкове оцінювання здобувачів вищої освіти, дистанційне навчання, академічна доброчесність, психолого-педагогічні проблеми дистанційного навчання, засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання студентів під час дистанційного навчання.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF ASSESSING OF HIGHER EDUCATION OBTAINERS DURING DISTANCE LEARNING

Tretiak Olena, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and Methods of Teaching
History and Social Disciplines,

T. G. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"
(53 Polubotka Street, Chernihiv, 14013, Ukraine,
e-mail: tretiakes@gmail.com)
ORCID: 0000-0001-6124-2597

Chebonenko Stanislav, PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Humanities,
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: stanislavchebonenko@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-5049-6556

Moshta Iryna, Phd in Pedagogy, Academic Secretary,
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Honcha street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: irin_stetsenko@ukr.net)
ORCID: 0000-0003-4425-4785

The article presents the peculiarities of the work of obtainers of higher education in classes conducted with the help of distance learning technologies and considers the psychological and pedagogical problems of evaluating their educational achievements, pedagogical conditions that will contribute to the formation of students' motivation to observe academic integrity.

The purpose of the article is to analyze the factors that influence the evaluation of higher education obtainers during distance learning and to determine the pedagogical conditions that will contribute to the formation of their motivation to master the educational material and the independent presentation of the obtained results.

Methodology of the article. *Consideration of psychological and pedagogical problems of distance learning of higher education obtainers, taking into account the subject of assessment: knowledge, skills and abilities. It was revealed that the assessment of higher education obtainers during distance learning should perform control, didactic, corrective, and motivational functions. It is established that assessment tools and control measures should meet the goals of distance learning and provide an opportunity for students to evaluate their progress in learning and motivate them to master the program material. It has been demonstrated that the current and final evaluation of students' learning results should be based on an individual approach, the use of problem situations, the performance of practically oriented tasks, tests in a short period of time, the formulation of questions, the answer to which requires analysis and generalization of the educational material. The theoretical basis of the research is humanistic pedagogy and teaching methods.*

Results. *The main psychological-pedagogical problems affecting the assessment of student learning outcomes during distance learning (virtual environment, software, mediated communication, limited eye contact, large amount of written information, high demands of teachers, etc.) are highlighted. It has been proven that evaluation depends on: the use of clear evaluation criteria; stimulating students for independent demonstration of knowledge and skills; setting tasks by the teacher in accordance with the technical capabilities of each student; establishing feedback and reflection of the teacher on completed tasks; use of problem situations, practice-oriented tasks, tests; correction of answers, etc.*

The practical significance of the obtained results lies in the fact that they help the teacher to choose methods of assessment of higher education obtainers during distance learning, which allow for current and final control of their knowledge, skills and abilities without violating academic integrity.

Key words: *current and final assessment of higher education obtainers, distance learning, academic integrity, psychological and pedagogical problems of distance learning, assessment tools and methods of demonstrating learning results by students during distance learning.*

Постановка проблеми. Дистанційне навчання та особливості взаємодії викладачів і студентів, питання, що пов'язані з технологіями та методами цього навчання, були предметом дослідження: О. Третяк, С. Чебоненка, І. Мошти [10], які досліджували сутність і технології, методи дистанційного навчання; В. Бублика [2], Ю. Василенка [3], М. М'ястковської [6], які розглядали шляхи становлення, тенденції та перспективи розвитку дистанційного навчання в Україні; О. Муковоза [5], який вивчав педагогічні теорії розвитку дистанційного навчання; В. Бикова, В. Кухаренка, Н. Сиротенка, О. Рибалка, Ю. Богачова [1], які вказували на відсутність безпосередньої педагогічної взаємодії під час дистанційного навчання; М. Ушкаленка, Ю. Зелінської [11], які поділяли дистанційне навчання на синхронне й асинхронне; С. Чебоненка [12], який висвітлював дидактичні принципи дистанційного навчання, та ін.

Водночас, незважаючи на те, що дистанційне навчання останнім часом стало невід'ємним супутником освітнього процесу, усе ще залишаються недостатньо розробленими психолого-педагогічні проблеми оцінювання здобувачів вищої освіти з урахуванням принципів академічної доброчесності, що актуалізує потребу в опрацюванні цих питань та визначенні педагогічних умов, за яких студенти будуть мотивовані до навчання, а отримані ними оцінки стимулюватимуть до подальшого самовдосконалення й розвитку.

Постановка завдання полягає в аналізі факторів, що впливають на оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання, та визначенні педагогічних умов, які сприятимуть формуванню в них мотивації до оволодіння навчальним матеріалом і самостійної презентації отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. К. Дхулл і Х. Дхулл зазначають, що «онлайн-навчання – це метод навчання, коли студенти навчаються у повністю віртуальному середовищі ... Онлайн-навчання каталізує педагогічні зміни в тому, як ми викладаємо та навчаємося» [16, с. 1].

Можна виділити багато позитивних моментів у дистанційному навчанні, проте потребують розгляду певні форми й методи оцінювання здобувачів вищої освіти, адже існують труднощі

під час контролю того, наскільки самостійно, сумлінно й чесно суб'єкти учіння виконують поставлені завдання і презентують набуті знання та вміння, дотримуючись академічної доброчесності, яка відповідно до статті 1 Закону України «Про вищу освіту» розуміється як «... сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту», цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [7]. Водночас стаття 63 цього Закону, визначаючи обов'язки осіб, які навчаються в закладах вищої освіти, вказує на те, що вони повинні «виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання» [7].

Закон України «Про освіту» формулює більш категоричні вимоги до дотримання академічної доброчесності у процесі оцінювання здобувачів освіти на різних рівнях і наводить наслідки порушення академічної доброчесності для науково-педагогічних працівників у випадку необ'єктивного оцінювання результатів навчання. Зокрема, стаття 42 Закону України «Про освіту» передбачає, що науково-педагогічні працівники мають дотримуватись академічної доброчесності та здійснювати контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти й здійснювати об'єктивне оцінювання результатів навчання. Ця стаття визначає необ'єктивне оцінювання як свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти. За порушення академічної доброчесності науково-педагогічні працівники можуть бути позбавлені присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання та навіть права обіймати посаду [8].

Зважаючи на те, що М. М'ястковська [6] у дистанційному навчанні виділяє індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини за рахунок опосередкованої комунікації, проведемо аналіз того, яким же чином можна забезпечити зворотний зв'язок між викладачем

і студентом, щоб досягти запланованих результатів навчання та дотриматися принципів академічної доброчесності в частині оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Досягнення запланованих результатів навчання визначається шляхом оцінювання набутих компетентностей. З цього приводу А. Гривко зазначає, що «... інструменти оцінювання та контрольні заходи мають відповідати цілям дистанційного навчання й забезпечувати можливість здобувачам освіти оцінити свій прогрес у навчанні... В умовах віртуального середовища навчання такий контроль унеможливується або ускладнюється технічною обмеженістю зорового контакту... Однак така форма контролю характеризується меншим ступенем контрольованості... та не гарантує дотримання усіх принципів доброчесності (тест може виконувати інша людина, існує вірогідність списування тощо)... Спробою вирішення означеної проблеми є розроблення програмного забезпечення, яке забезпечує візуальне спостереження, блокує роботу комп'ютерних програм і паралельне відкриття інтернет-сторінок, а також реагує на згортання екзаменаційного діалогового вікна під час проведення контрольних заходів – заліку, іспиту та ін. (наприклад, платформа exam.net)» [4, с. 183].

Разом з тим А. Гривко пропонує в умовах дистанційного навчання використання «... інноваційних методів оцінювання: навчання на основі проєктів, вирішення проблемних ситуацій, створення плакатів, постерів, електронного портфоліо, дослідження та практико-орієнтовані завдання» [4, с. 183].

Запропоновані А. Гривко способи контролю з боку викладача з використанням спеціального програмного забезпечення та визначені проблеми в оцінюванні результатів навчання студентів залишають сумніви в гарантії повного дотримання академічної доброчесності суб'єктами педагогічної взаємодії. Це стосується і можливості широкого використання програмного забезпечення викладачами, і виконання студентами вищенаведених завдань. Оцінювання результатів навчання викладачами й сумлінне ставлення здобувачів вищої освіти до оволодіння програмним матеріалом залежить не лише від технічного супроводу дистанційного навчання, а й перебуває у психологічній

площині, оскільки оцінка впливає на психологію студента та його мотивацію до навчання й індивідуальне зростання.

Третяк О., Чебоненко С., Янченко Т. розглядали зміст понять «дистанційна освіта» та «дистанційне навчання» і звертали увагу на те, що їм притаманні такі ознаки, як «... віддалення педагога та здобувачів освіти під час освітнього процесу, використання сучасних телекомунікаційних засобів навчання для їхньої взаємодії, можливість двосторонньої комунікації, практика індивідуальних і групових форм навчання» [9, с. 213]. У результаті проведеного дослідження науковці зробили висновок про те, що «більшість викладачів закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання надають перевагу системі дистанційного навчання Google Classroom та платформі Zoom...» через «... можливість поєднувати індивідуальні та групові форми організації освітнього процесу, наявність зворотного зв'язку тощо» [9, с. 227].

Зворотний зв'язок між викладачем і студентами менш емоційний, «знеособлений», офіційний, передбачає вміння використання комп'ютерних програм і технологій, якими необхідною мірою мають володіти обидві сторони.

Херманто Ю. і Срімуляні В. провели дослідження, під час якого за допомогою незалежного вибіркового t-критерію було отримано такі результати: «студенти в переважній більшості виявили здатність володіти програмним забезпеченням MS Office та технологією онлайн-навчання; не було суттєвої різниці між уявленнями викладача щодо ролі дистанційних технологій навчання та організацією освітнього процесу із студентами в аудиторії. Успіх онлайн-навчання значною мірою залежав від кількох інтегрованих компонентів, таких як студенти, викладачі, навчальні ресурси та використовувані технології. Дослідники також знайшли кілька недоліків онлайн-навчання, таких як дисциплінованість студентів, відсутність доступу до інтернету та відсутність соціальної взаємодії...» [15, с. 46].

Технології дистанційного навчання та оцінювання його результатів хоча і схожі за способом забезпечення взаємозв'язку між викладачем і студентами, проте між ними є суттєва різниця, коли мова йде про забезпечення контролю за діями студентів,

адже вони готуються до відповіді та використовують для цього допоміжні засоби, і ці засоби та інформація можуть знаходитися, наприклад, на зовсім іншому комп'ютері, який не забезпечує візуальний чи будь-який інший зв'язок з викладачем. Це означає, що неможливо забезпечити дотримання академічної доброчесності, якщо сам студент не буде прагнути до цього. Мотивація до навчання студента залежить від того, як його самооцінка збігається з оцінкою здобутих знань та вмінь викладачем, виходячи з того, що ця оцінка буде враховувати прогрес у навчанні студента та наявні умови, за яких він оволодіває навчальною програмою, які засоби контролю використовує викладач під час поточного або підсумкового контролю.

Венкатараман С., розглядаючи перехід від звичайної аудиторії та очного навчання студентів до комп'ютерного навчання у віртуальній аудиторії, робить висновок, що такий перехід кардинально змінює процес навчання. «Висока пропускну здатність або підключення до потужного інтернету, необхідні для онлайн-курсів, багатьом студентам не надаються, і тому вони не можуть наздогнати віртуальні групи. У сучасному світі серйозною проблемою залишається відсутність комп'ютерної освіти. Управління часом є складним завданням, оскільки онлайн-курси вимагають багато часу та важкої роботи. Самомотивація є важливою передумовою для електронного навчання; однак, на їхній подив, багатьом онлайн-студентам цього не вистачає. Іноді виникають проблеми сумісності (з операційними системами, браузером чи смартфонами) ... Часто різнобічність призводить до бездіяльності... Через відсутність людського спілкування, відсутність викладача та неможливість обговорити це з іншими студентами вони часто засмучуються. ... Як тільки вони стикаються з труднощами в онлайн-навчанні, студенти починають втрачати надію. Неймовірний досвід – це навчання вдома, вдома все інакше. Але з онлайн-навчанням навіть невеликі перешкоди вдома можуть легко заплутати студентів. Під час онлайн-навчання студентам бракує навичок продуктивного спілкування. У порівнянні зі звичайним навчанням деякі студенти не знаходять зобов'язань. Багато викладачів стикаються з технологічними труднощами, які неминучі та викликають стрес. Якщо під час живої

сесії чи взаємодії зі студентами виникають якісь технічні помилки, вони стають безсилими» [18, с. 1].

Отже, узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновки, що психолого-педагогічні проблеми під час оцінювання здобувачів вищої освіти, які здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання, виникають завдяки:

- поганому інтернету;
- браку навичок продуктивного спілкування як з викладачем, так і з одногрупниками;
- невмінню використовувати програмне забезпечення та освітні платформи через низький рівень користувачів;
- появи стресу, який викликаний через неможливість вчасно виконати поставлені навчальні завдання й отримати очікувану оцінку.

Андерссон А. вважає, що «відсутність доступу до технологій заважає навчанню, тоді як їх достатня пропозиція сприяє. Усі фактори є змінними, де для успіху потрібен певний рівень (який не завжди легко визначити!), занадто низькі рівні можуть перешкоджати електронному навчанню. Розглянемо, наприклад, «стиль навчання»; багато студентів у країнах, що розвиваються, звикли до традиційного класу навчання, де викладачі годують студентів з ложечки під час лекцій, тоді як моделі електронного навчання зазвичай базуються на проактивному навчанні, де студенти повинні шукати, маніпулювати й аналізувати матеріал навчання індивідуально та в групах» [13, с. 2].

На недосконалість технічного супроводу дистанційного навчання та психологічні труднощі, що при цьому виникають, вказують Л. Бабакова, Ц. Коловська, К. Константініду, які пишуть, що «основні труднощі в дистанційному навчанні виявилися технічними – використання занадто великої кількості різноманітних навчальних платформ, відсутність хорошого підключення до інтернету, організаційні труднощі з управлінням часом, легке відволікання та психологічні фактори, такі як величезна кількість письмової інформації, високі вимоги викладачів та відсутність соціального обміну» [14, с. 22].

Основна психологічна проблема, що виникає під час онлайн-навчання, пов'язана з відсутністю безпосереднього спілкування

на рівні «викладач – студент», «викладач – група» та на рівнях «студент – студент», «студент – група». Ця проблема обумовлена опосередкованим спілкуванням, яке забарвлене послабленням мови погляду, жестів, рефлексії того, як сприймається інформація викладачем у процесі оцінювання знань та вмінь. Це можна виправити, якщо студенти й викладачі будуть забезпечені необхідними технічними засобами зв'язку, а студенти матимуть посилене навантаження, щоб у відведений на заняття час вони встигали давати відповіді та готуватися до взаємодії з викладачем, кінцевою метою якої є адекватне, з дотриманням принципів академічної доброчесності, оцінювання їхніх досягнень на основі зрозумілих і логічно обґрунтованих критеріїв з урахуванням особливостей навчальної дисципліни та індивідуального підходу.

Жоунек І., Судіцькі П. зазначають, що «персоналізація та гнучкість є ключовими словами, коли ми думаємо про онлайн-навчання... Викладачі можуть встановлювати загальні вказівки та дедлайни, яких слід дотримуватися, однак відповідальність за управління часом курсу залишається за самими студентами. Крім того, студенти можуть самостійно регулювати темп свого навчання та прогресу відповідно до своїх навичок і вмінь. Якщо доступно, студенти можуть вибрати такі типи навчальних матеріалів, які відповідають їхньому стилю навчання (наприклад, текстові, аудіо- та відеоматеріали), рівням компетенції та особистим інтересам. Ще однією концепцією активного навчання, орієнтованого на студента, може бути можливість брати участь у процесі створення змісту та побудови курсу, якщо це прийнято викладачем. Використовуючи онлайн-технології, студенти, а також викладачі можуть легко обмінюватися інформацією та співпрацювати над низкою тем і проєктів. Застосовуючи досить прості інструменти, студенти можуть брати участь у взаємному оцінюванні та отримувати прямий зворотний зв'язок щодо своїх думок і рішень... Текстова онлайн-спілкування (чати, форуми тощо) може допомогти подолати сором'язливість і початкову незручність обміну. Крім того, студенти, як правило, краще реагують на ситуації, в яких у них є більше часу, щоб подумати, і, можливо, також відредагувати окремі

запитання, коментарі та інші внески. Таким чином, впровадження онлайн-технологій може призвести до підвищення впевненості студента в собі, особливо коли застосування засобів електронного навчання тісно корелює з успіхом студента в конкретному курсі... Деяким студентам може знадобитися суворий і детальний контроль від своїх викладачів; однак, впроваджуючи рішення для електронного навчання, викладачі зазвичай очікують вищого ступеня активності, самоорганізації та незалежності з боку учнів. Тому для немотивованих студентів з поганими звичками навчання технології можуть стати причиною зниження продуктивності та гірших результатів у навчанні... Урешті дистанційна освіта також порушує деякі проблеми, пов'язані зі здоров'ям, у зв'язку з проведенням тривалих періодів часу за комп'ютером. Виникають такі проблеми, як напруга очей, біль у спині, відсутність рухів і навіть психічні розлади...» [19, с. 60–61].

Поточне та підсумкове оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання спирається на технічні пристрої (ноутбуки, планшети, комп'ютери, смартфони), а також на можливість інтернету та програмне забезпечення. Для цього всі суб'єкти освітнього процесу повинні мати достатні знання, вміння та досвід щодо їх ефективного використання. Відсутність співпраці, технічної можливості підготувати презентацію, обробити текст призводить до негативного ставлення студентів до інформаційних технологій, появи стресу через неможливість виконати поставлені викладачем завдання та отримати очікувану оцінку. Крім цього, не всі студенти достатньо мотивовані на самонавчання, особливо у випадку, коли відсутня комунікація, і є багато завдань, які важко якісно виконати у встановлені терміни. Це не створює умов для дотримання академічної доброчесності та заохочує до списування, плагіату (наприклад, підключення телефону до інтернету та зачитування відповідей викладачу під камеру комп'ютера тощо).

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання має враховувати формування

в них мотивації до дотримання академічної доброчесності за допомогою:

- чітких та зрозумілих критеріїв оцінювання;
- стимулювання до самостійного оволодіння знаннями та вміннями, виконання поставлених викладачем диференційованих завдань відповідно до технічних можливостей кожного студента;
- налагодження зворотного зв'язку, рефлексії викладача на виконані завдання і вербально та візуалізовано подану студентом інформацію під час відповіді, що демонструє його самостійність та вміння орієнтуватися в засвоєному навчальному матеріалі;
- використання проблемних ситуацій, виконання практико-орієнтованих завдань, тестів за короткий відрізок часу, формулювання питань, відповідь на які потребує проведення аналізу та узагальнення навчального матеріалу;
- корекції відповідей та виправлення викладачем помилок, яких припустився студент, має вказувати на те, над чим студент повинен працювати в подальшому і яким чином він може продемонструвати викладачу оволодіння навчальним матеріалом та отримати ту чи іншу оцінку;
- відпрацювання пропущених занять (лекція, семінарське або практичне заняття тощо) мають узгоджуватись із силабусом навчальної дисципліни, що визначає перелік питань та індивідуальних завдань, винесених на самостійну роботу, і виконання яких дозволяє студенту не відставати у навчанні навіть у тих випадках, коли є причини, через які він не зміг бути присутнім на занятті (наприклад, відсутність світла або інтернету, повітряна тривога, обстріли та інше, що може мати місце в умовах воєнного стану).

Предметом подальших наукових розвідок стане розробка рекомендацій щодо відпрацювання здобувачами вищої освіти пропущених занять в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю., Кухаренко В. М., Сиротенко Н. Г., Рибалко О. В., Богачов Ю. М. Технологія створення дистанційного курсу : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2008. 324 с.
2. Бублик В. В. Шляхами дистанційної освіти та електронного навчання. *Наукові записки НаУКМА*. Серія: Комп'ютерні науки. 2018. Т. 1. С. 4–9.
3. Василенко Ю. М. Становлення та розвиток дистанційного навчання в Україні. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer28/612.pdf> (дата звернення: 12.01.2023).
4. Гривко А. В. Проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів в умовах дистанційного навчання в період пандемії. Theoretical and practical foundations of social process management: XXIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сан-Франциско (США), 29-30 черв. 2020 р.). С. 182–184. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721501/1/tezy2.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).
5. Муковіз О. П. Розвиток дистанційного навчання у педагогічній теорії та практиці. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2012. Вип. 12. С. 109–114.
6. Мясковська М. О. Світові тенденції розвитку дистанційної освіти та перспективи для України. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. 2015. Вип. 21. С. 256–258.
7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
9. Третяк О. С., Чебоненко С. О., Янченко Т. В. Дистанційне навчання у закладах вищої освіти: історико-педагогічний і теоретичний дискурс. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2022. № 1 (8). С. 213–229.
10. Третяк О. С., Чебоненко С. О., Мошта І. М. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2021. № 1 (6). С. 133–147.
11. Ушкаленко І. М., Зелінська Ю. С. Дистанційна форма навчання у вищих навчальних закладах України та інших країнах світу. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/63.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

12. Чебоненко С. О. Дидактичні принципи дистанційного навчання. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2022* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 10 черв. 2022 р.). Чернігів : Академія ДПтС. С. 254–257.

13. Andersson A. Seven Major Challenges for E-Learning in Developing Countries. *Case Study eBIT*. Sri Lanka. PP. 1–14. URL: <http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:201280/FULLTEXT01.pdf> (accessed 12 January 2023).

14. Babakova L., Kolovska T., Konstantinidu K. Distance learning on the academic motivation of students from specialties in the field of arts. *International conference on innovations in science and education (social sciences)*. URL: https://www.researchgate.net/publication/355736978_influence_of_distance_learning_on_the_academic_motivation_of_students_from_specialties_in_the_field_of_arts (accessed 18 January 2023).

15. Budi Hermanto Y., Agustini Srimulyani V. The Challenges of Online Learning During the Covid-19 Pandemic. *Jurnal Pendidikan dan Pengajaran* 54 (1):46. URL: https://www.researchgate.net/publication/352042637_The_Challenges_of_Online_Learning_During_the_Covid-19_Pandemic (accessed 20 January 2023).

16. Dhull K., Dhull H. Advantages and Disadvantages of Online Learning. *Bhartiyam international journal of education & research*. Vol. 11. Issue II. URL: <http://www.gangainstituteofeducation.com/5.%20Advantages.pdf> (accessed 03 February 2023).

17. Fojtik R. Problems of Distance Education. *ICTE Journal*. 2018. PP. 14–23. URL: https://www.researchgate.net/publication/326545984_Problems_of_Distance_Education (accessed 04 February 2023).

18. Venkataraman S. Problems of online classes. *International Journal of Academic Research Reflector*. Vol. 9. No. 6. PP. 1–3. URL: https://www.researchgate.net/publication/348447927_PROBLEMS_OF_ONLINE_CLASSES (accessed 09 February 2023).

19. Zounek J., Sudický P. Heads in the Cloud: Pros and Cons of Online Learning. *International conference DisCo 2013: New technologies and media literacy education*. PP. 58–63. URL: https://www.researchgate.net/publication/311807840_Heads_in_the_Cloud_Pros_and_Cons_of_Online_Learning (accessed 06 February 2023).

References

1. Bykov, V. Yu., Kukhareno, V. M., Syrotenko, N. H., Rybalko, O. V. and Bohachov, Yu. M. (2008), *Distance course creation technology: manual*, Millenium, Kyiv.

2. Bublyk, V. V. (2018), Through distance education and e-learning, *Scientific notes of National University "Kyiv-Mohyla Academy". Series: Computer Science*, Vol. 1, pp. 4–9.

3. Vasylenko, Yu. M. Formation and development of distance learning in Ukraine, available at: <https://www.sworld.com.ua/konfer28/612.pdf> (accessed 12 January 2023).

4. Hryvko, A. V. (2020), Problems of evaluating the educational achievements of students in the conditions of distance learning during the pandemic, *Theoretical and practical foundations of social process management: materials of the XXIII scientific and practical conference* (San Francisco (USA), 29–30 June 2020), pp. 182–184, available at: <https://lib.iitta.gov.ua/721501/1/tezy2.pdf> (accessed 10 January 2023).

5. Mukoviz, O. P. (2012), Development of distance learning in pedagogical theory and practice, *Pedagogical education: theory and practice*, Issue 12, pp. 109–114.

6. Miastkovska, M. O. (2015), Global trends in the development of distance education and prospects for Ukraine, Collection of scientific works of the Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, Issue 21, pp. 256–258.

7. Ukraine (2014), *On higher education*: Law of Ukraine dated 01.07.2014, № 1556-VII, *Vidomosti of the Verkhovna Rada*, Kyiv.

8. Ukraine (2017), *On education*: Law of Ukraine dated 05.09.2017, № 2145-VIII, *Vidomosti of the Verkhovna Rada*, Kyiv.

9. Tretiak, O. S., Chebonenko, S. O. and Ianchenko, T. V. (2022), Distance learning in institutions of higher education: historical-pedagogical and theoretical discourses, *Scientific Herald of Severshchyna. Series: Education. Social and behavioral sciences*, № 1 (8), pp. 213–229.

10. Tretiak, O. S., Chebonenko, S. O. and Moshta, I. M. (2021), Pedagogical conditions for the formation of communicative competence of future specialists in socioeconomic professions, *Scientific Herald of Severshchyna. Series: Education. Social and behavioral sciences*, № 1 (6), pp. 133–147.

11. Ushkalenko, I. M. and Zelinska, Yu. S. Distance education in higher educational institutions of Ukraine and other countries of the world, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/63.pdf (accessed 15 January 2023).

12. Chebonenko, S. O. (2022), Didactic principles of distance learning, *Current issues of theory and practice in the field of law, education, social and behavioral sciences – 2022: materials of the scientific and practical conference* (Chernihiv, 10 June 2022), Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, pp. 254–257.

13. Andersson A. Seven Major Challenges for E-Learning in Developing Countries, *Case Study eBIT*, Sri Lanka, pp. 1–14, available at: <http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:201280/FULLTEXT01.pdf> (accessed 12 January 2023).

14. Babakova, L., Kolovska, T. and Konstantinidu, K. Distance learning on the academic motivation of students from specialties in the field of arts, *International conference on innovations in science and education (social sciences)*, available at: https://www.researchgate.net/publication/355736978_influence_of_distance_learning_on_the_academic_motivation_of_students_from_specialties_in_the_field_of_arts (accessed 18 January 2023).

15. Budi Hermanto, Y. and Agustini Srimulyani, V. The Challenges of Online Learning During the Covid-19 Pandemic, *Jurnal Pendidikan dan Pengajaran*, № 54 (1), available at: https://www.researchgate.net/publication/352042637_The_Challenges_of_Online_Learning_During_the_Covid-19_Pandemic (accessed 20 January 2023).

16. Dhull, K. and Dhull, H. Advantages and Disadvantages of Online Learning, *Bhartiyam international journal of education & research*, Vol. 11, Issue II, available at: <http://www.gangainstituteofeducation.com/5.%20Advantages.pdf> (accessed 03 February 2023).

17. Fojtik, R. (2018), Problems of Distance Education, *ICTE Journal*, pp. 14–23, available at: https://www.researchgate.net/publication/326545984_Problems_of_Distance_Education (accessed 04 February 2023).

18. Venkataraman, S. Problems of online classes, *International Journal of Academic Research Reflector*, Vol. 9, No. 6, pp. 1–3, available at: https://www.researchgate.net/publication/348447927_PROBLEMS_OF_ONLINE_CLASSES (accessed 09 February 2023).

19. Zounek, J. and Sudický, P. (2013), Heads in the Cloud: Pros and Cons of Online Learning, *International conference DisCo 2013: New technologies and media literacy education*, pp. 58–63, available at: https://www.researchgate.net/publication/311807840_Heads_in_the_Cloud_Pro Pros_and_Cons_of_Online_Learning (accessed 06 February 2023).